

Societas Porthan

AURAICA

Scripta a Societate Porthan edita Vol. 1, 2008: 12–16

Svensk resumé: Porthan Sällskapets historik – från nationalistisk rörelse till vetenskapligt sällskap

Toivo Viljamaa

Porthan Sällskapet, som bildades i anslutning till Turun yliopisto (Åbo universitet) år 1936, kom till i en anda av finsk nationalism. Dess grundare fylldes av samma nationella entusiasm, som hade gett upphov till Turun Suomalainen yliopisto (Åbo Finska universitet), och av samma känslor som hade sprungit fram för över mera än ett halvsekel tidigare, då avtäckningen av statyn över Porthan firades i Åbo. Ett bra exempel på dessa känslor var ett telegram från invånare i Uleåborg från år 1864: ”*Länge leve den anda som väcktes av Porthan om Finnarna vid stränderna av Aura å ända långt upp i Norr*” (tidningen *Hämäläinen* 16.9.1864).

Sällskapets första årsmöte hölls den 7 november 1936, inte långt från Porthans födelsedag. Enligt stadgarna var sällskapets syfte att främja de humanistiska vetenskaperna. Sällskapet strävade efter att nå detta mål genom att anordna föredragstillfällen, redigera tidskrifter och ge ut avhandlingar. Föredragen, tidskriften ”Länsi” och utgivningen av Porthans samlade verk *Opera omnia* blev de viktigaste verksamhetsformerna.

Det föll sig naturligt att ta med namnet Porthan i Sällskapets namn, av den anledningen att han var en känd forskare i Finlands tidiga historia liksom professor Uno Harva, sällskapets förste ordförande och den som kommit med idén för verksamheten. Porthan är den finska historieskrivningens fader, Harva grundlade i sin tur den finsknationella religionsvetenskapen. Nationell forskning, internationalism och social påverkan var de tre faktorer som förenade Porthan Sällskapet med Henrik Gabriel Porthan, dess förebild. Av detta följde även att ”finskheden” i Porthan Sällskapets ideologi inte går ut på att motsätta sig några andra, svenskarna och deras språk, utan att utforska det egna förflutna och den egna kulturen och att upprätthålla kunskapen om Finland både nationellt och internationellt.

Under 70 års tid har det vid sällskapets sammankomster hållits nästan 200 föredrag, vilka i Porthans efterföljd är från mycket olika områden: om det finska folkarvet och finska språket, Finlands historia, idéhistoria, filosofi, ämnen som hänför sig till Åbo med omgivning, arkitektur, geografi, naturfenomen, medicin etc. – Sällskapet har förändrats från en humanistisk till en lärdomshistorisk och tvärvetenskaplig förening.

Henrici Gabrielis Porthan Opera omnia

Den viktigaste uppgiften för sällskapet blev allt från första början att redigera och ge ut Porthans samlade verk (*Opera omnia*). Uppgiften har präglat sällskapets verksamhet i så hög grad att sällskapet de facto mera uppfattas som en förening för att värna om arvet från Porthan än, vad som syftet ursprungligen var, att vara en mångvetenskaplig förening i Porthans efterföljd.

Opera omnia, vol. I

Den första delen utgavs i brådskande ordning redan år 1939 till 200-årsjubileet av Porthans födelse. Delen innehåller Porthans filosofiska dissertationer och ett urval andra dissertationer, som publicerats under hans ledning. Utgåvan rönt inte något gott mottagande: det publicerade materialet är inte intressant eller vetenskapligt betydande och det kan förstås endast av ett fåtal latinkunniga teologer. Det inledda projektet belastades av två problem. Först och främst var materialet på latin och för det andra hade Porthans, till innehållet mer betydande, akademiska alstring redan genom åtgärd av *Finska Litteratursällskapet* publicerats i skriftserien *Henrici Gabrielis Opera Selecta* – dvs. i Porthans Valda skrifter – i slutet av 1800-talet. Varför alltså ge ut dem på nytt eller publicera sådant som inte intresserar? Edvin Linkomies konstaterar i sin recension (*Valvoja-Aika* 1941:10), att innehållet i de samlade disputationerna i första delen och deras latinska språkform är orsaken till att det första bandet av de samlade verken helt säkert inte vinner andra läsare än några specialforskare. Däremot tror Linkomies att de följande delarna skall väcka ett mer omfattande intresse och han uttrycker förhoppningen om att man inte länge skall behöva vänta på en fortsättning. – Följande del utkom år 1963!

Handskrifter och föreläsningssanteckningar

Sällskapet beaktade den kritik som hade erhållits och beslutade att som följande ge ut material som bevarats i form av handskrifter, Porthans egna artiklar och föreläsningssanteckningar av hans elever: filosofi, retorik, pedagogik, historia, bl.a. Rysslands historia, arkeologi. Arbetet var svårt, eftersom man måste leta upp handskrifterna i olika bibliotek och samlingar i Sverige och Finland och de handskrifter man hittade var svårsläsliga. Vidare fanns det ekonomiska svårigheter, man fann inte längre några sponsorer och Undervisningsministeriet, som blev den enda finansiären, gav pengar endast efter resultat.

Arbetet med utgivningen påverkades på ett avgörande sätt av att docent Eero Matinelli, sakkunnig i lärdomshistoria och 1700-talet, engagerades som redaktör. Han utarbetade även principerna för utgivningen av *Opera omnia* och samlade den nödvändiga, vidlyftiga referenslitteraturen för detta arbete. Entusiasmen för det Porthanska arvet var så stort, att redigeringen av de samlade verken kallades för ”en nationell kulturgärning”. Projektet fick ett gott mottagande även hos historieforskarna i Sverige.¹ Del II överlämnades högtidligen till president Kekkonen. I tidningarna omtalades att det ännu skulle utkomma två eller tre delar i serien Porthans Samlade verk. – Därefter har det utkommit inalles elva delar!

¹ Sven Rinman, rec. *Henrici Gabrielis Porthan Opera omnia II. Lychnos* (Uppsala 1964), s. 310-311.

Akademibibliotekets historia, Juustens Biskopskrönika, finsk folkdiktning och Finlands förhistoria

På 1970-talet fattades beslut om att hela Porthans alstring eller åtminstone dess mest betydande och intressanta insats, vilken hade förlänat Porthan namnet "Den finska historieskrivningens fader", bör ges ut i serien *Opera omnia*. Alltså verket med förklaringar till Paul Juustens Biskopskrönika, Akademibibliotekets historia och forskningarna om folkdiktning, bl.a. *De poesi Fennica*. Detta måste göras även av den anledningen att de gamla *Opera selecta* inte fyller kraven på en vetenskaplig publikation. – Enligt den nya planen borde delarna i serien ha varit tio, och om tillräckligt med tid avsätts för det krävande arbetet, skulle det slutföras år 1992.

Då del IX, som behandlar bl.a. finsk folkdiktning och vidskepelse, med en inledning författad av skolrådet *Eeva Matinalli*, slutligen utkom år 1993, upptäckte man att det ännu fanns kvar mera material än vad som skulle få plats i den planerade sista eller tionde delen. Planen reviderades och då avtalade man med Undervisningsministeriet att seriens slutliga totala omfattning skall vara 13 delar. Beslut fattades om att ge ut det återstående materialet enligt ämnesområde, så att delarna skulle ge en väldisponerad bild av Porthans undervisning och skriftliga verksamhet. Sålunda utkom delarna X och XI, som behandlar estetik, litteraturvetenskap, retorik och filosofi, åren 1998-2003. De bästa sakkunniga inom dessa motivkretsar, professorerna *Hannu K. Riikonen*, *Matti Klinge* och *Juhani Pietarinen*, skrev de vetenskapliga introduktionerna till banden.

Porthan som befrämjare av Finlands historia och kunskapen om Finlands geografi

Helhetsbilden av Porthans skriftliga verksamhet föreföll ännu ej komplett. Det saknades material, som återspeglar Porthans verksamhet som lärare vid universitetet och som historieforskare och material, och med vilket Porthan gjorde Finlands geografi bekant. På grund härav gjorde sällskapet ännu upp en slutlig utgivningsplan utifrån att Porthans Samlade verk, *Opera omnia*, innehåller "allt", som rimligtvis kan insamlas av Porthans skriftliga alstring och att två av de viktigaste föremålen för Porthans verksamhet accentueras i de sista delarna: Finlands historia i belysning av dokumenterade källor och Finland, såsom skildrat av finländarna själva. Planen godkändes år 2004. Därefter har UVM regelbundet gett sitt stöd för att projektet skulle slutföras.

År 2005 utkom del XII, till sitt huvudsakliga innehåll med de källor till Finlands medeltida historia som Porthan anlitat. I introduktionen till den delen och dess bilagor analyseras metoderna för Porthans historieforskning och hans undervisnings- och handledningsmetoder. Analyserna grundar sig på de dokumenterade källor som Porthan anlitate och hans disputationsteser på latin.

Del XIII färdigställdes i juni 2007 och den innehåller till största delen de artiklar om Finlands befolkning och geografi vilka publicerats i Åbo Tidningar och stads- och sockenbeskrivningar från olika delar av Finland samt Porthans beskrivning av Finland och Finlands landskap, vilken Porthan skrivit för Tunelds Geografi. I den sista delen presenteras Finlands geografi och ekonomi under följande tre rubriker: 1. Befolkning, samhälle, kommunikationer och ekonomi: bl.a. befolkningens utveckling och näringarna efter de svåra krigsåren, vägarna och forsrensningen, vattendragen som färdleder, skogarna, trädgårdsskötseln, jordbruket, de grekisk-katolska församlingarna i Karelen,

finnarnas seder och bosättning i Sverige. 2. Socken- och stadsbeskrivningar: bl.a. Viitasaari, Paldamo, Gamlakarleby, Utsjoki, Sodankylä, Töfsala, Storkyro, Vörå, Lappo, Orivesi, S:t Michel, Sotkamo. 3. Beskrivning av hela Finland: Tillägg till och korrigeringar av kunskapen om Finland i läroböcker i geografi, Porthans andel i utgåvan år 1795 av Tunelds geografi, Åland, Porthans Finlandsbeskrivning i Schlözers Korrespondens. I den omfattande introduktionen behandlar docent *Allan Tiitta* Porthans verksamhet som främjare av kunskapen om Finlands geografi. – Det kan med fog hävdas att den sista delen av Porthans Samlade verk uppfyller de två huvuduppgifter som Porthan Sällskapet för c. 70 år sedan ställde för projektet: det är en levande beskrivning av hur Porthan verkade för att förbättra kunskapen om Finland, och de texter som där publicerats beskriver mångsidigt och mycket konkret vad finländarna var och hur Finland såg ut på 1700-talet.

EPILOG: *Auraica. Scripta a Societate Porthan edita*

Efter att ha slutfört sitt projekt som löpte över 70 år, Porthans samlade verk (*Henrici Gabrielis Porthan Opera omnia* I-XIII), har sällskapet beslutat fortsätta publikationsverksamheten genom att grunda en publikation på webben, där de till sitt innehåll lärdomshistoriska undersökningar som skall publiceras särskilt koncentrerar sig på Åbo Akademi och det Porthanska tidevarvet.

Tidningens namn *AURAICA. Scripta a Societate Porthan edita* ("Skrifter utgivna av Porthan Sällskapet") refererar på många sätt till den framtida tidningens planerade innehåll, Åbo Akademi (*Academia Auraica*), Porthan (jfr exv. av Porthan redigerade "Tidningar utgifne af et Sällskap i Åbo") och Porthan Sällskapets ovan beskrivna verksamhet: föredrag, tidningen "Länsi" och publikationen *Opera omnia. Libri a Societate Porthan editi*, med Porthans samlade verk.

Webbtidningen gör det möjligt att komplettera *Opera omnia* med undersökningar om Porthan. I synnerhet är det av nöden att presentera sådan skriftlig produktion av Porthan som ännu är bristfälligt utgiven, bl.a. pedagogik, psykologi, poesi och litteratur. Porthan Sällskapets verksamhet, de föredrag som hållits inom sällskapet och introduktionerna till delarna av *Opera omnia* har visat att det finns rikligt med ämnen som hänför sig till det Porthanska tidevarvet och Porthan själv, vilka mer ingående borde utforskas. Till exempel de kompletterande texter som är förknippade med Porthans akademiska produktion, bl.a. disputationsteserna och dedikationerna, är ännu nästan helt utforskade. Motivkretsarna har presenterats i del XII av *Opera omnia*.² Den folkdiktning som Porthan insamlade och hans översättningar från finska till latin tillhandahåller rikligt med intressanta forskningsobjekt; det samma gäller Porthans uppsatser om finska språket och finskans släktspråk (material finns i synnerhet i delarna IX och XIII). Nyttofilosofin under upplysningstiden i teori och praktik är en motivkrets, där det finns att utforska så det förslår; av teori finns det rikligt i Porthans akademiska produktion³ och praktiska exempel i hans tidningsartiklar (denna motivkrets har presenterats bl.a. i delarna XI och XIII). – Här några ämnen som är bristfälligt utforskade.

² Toivo Viljamaa, Porthan som handledare för dissertationer, *OO* XII, s. XXXVIII-XLIX och s. 509-522.

³ Juhani Pietarinen, Filosofiska avhandlingar under Porthans tid, *OO* XI:2, s. XLII-LXXXVI.

Porthans ställning som historieforskare har utforskats relativt mycket. Nu behövs det undersökningar, där forskarna utnyttjar det rikliga källmaterial som Porthan samlat in om Finlands (medeltida) historia. Huvudprincipen för Porthans historieforskning var att grunda påståendena om och tolkningarna av det förflutna på omsorgsfullt analyserade och kritiskt publicerade originaldokument.⁴ För detta ändamål insamlade han ett så komplett källmaterial som möjligt. Materialet finns nu tillgängligt för forskarna i delarna VI-VIII, XII och XIII av *Opera omnia*. Man bör ej heller förglömma att Porthan var en biblioteksmänniska och en kännare⁵ och utforskare av både böcker och skriftlig framställning: i delarna V, X och XI finns det rikligt med intressanta ämnen som hänför sig till detta.

Porthans aktivitet och mångsidiga litterära alstring återspeglar hela Åbo Akademis verksamhet. Inom Porthan Sällskapet har det blivit uppenbart att det behövs en publikationskanal, där den litterära produktionen även av andra än Porthan, och vilken hänför sig till Åbo Akademis tid i allmänhet, blir behandlad. För forskarna borde även editioner med kommentarer och översättningar från latin till vid Åbo Akademi utarbetas till nya språk.⁶

De artiklar som ges ut i den första delen av *Auraica* strävar efter att ge en täckande bild av de ämnen som under de gångna decennierna har presenterats vid Porthan Sällskapets sammankomster och i dess publikationer. Där upptas följande särskilda undersökningar om tematiska helheter: Porthan och Harva som utforskare av finskheten och det finska kulturarvet, folkdiktning, finsk-ugriska språk, upplysningsfilosofi, Finlands geografi och natur, upplysningstidens biologi, ”nyttans” tidevarv, Finlands ekonomiska utveckling och Finska kriget.

Toivo Viljamaa

Professor emeritus. Turun yliopisto
[toivo.viljamaa \(apud\) sci.fi](mailto:toivo.viljamaa@utu.fi)

⁴ Toivo Viljamaa, Porthans verksamhet till fromma för utforskningen av Finlands historia, *OO* XII, s. XIX-XXXVIII och s. 493-508.

⁵ Se Hannu K. Riikonen, Inledning till *OO* IX, s. IX-XCV.

⁶ Publikationerna och översättningarna om Porthans verk är förtecknade i bilaga till *OO* XIII, s. 383-388.